

Rihards Erdmanis, *Mag.iur, Bc.paed, doctoral student*
Riga Stradins University
Latvia

The legal aspect of education and the right to education

Abstract. The author of the article analyzes the concept of education and its legal significance, as well as gives an idea of the right to education in the context of Latvian and international law. The concept of education can be understood both broadly and in a narrower sense. Within the framework of this article, in the disclosure of the legal significance of education, an interdisciplinary approach is used. In a broad sense, education is the whole process of social life, through which an individual or a group of people consciously learns, develops their potential, abilities and knowledge for the benefit of national or international communities. This process is not limited to any specific actions. It takes place throughout life. Education is a socially organized activity, a planned series of events, humane by nature, leading participants to learning and understanding, this is an organized way of transferring experience. After all, education is a complex term. According to the author, education is both a process and a result. In a narrow sense, the term education is associated with institutionalization, respectively, in the context of educational institutions - students, teachers, parents, heads of educational institutions, etc., rights and responsibilities. The right to education is an integral part of human rights, and therefore the right to education is analyzed in this article. The author examines in detail the right to education in both national and international law, in case law and doctrine. The author gives a brief idea about the concept of education in a legal context.

Keywords. Education, right to education, the legal significance of education, education system

Рихард Эрдманис, *Mag.iur, Bc.paed, докторант*
Рижский университет им. П.Страдыня
Латвия

Правовой аспект образования и право на образование

Аннотация. Автор статьи анализирует понятие образования и его юридическое значение, а также дает представление о праве на образование в контексте латвийского и международного права. Понятие образования может пониматься как широко так и в более узком смысле. В рамках этой статьи, в раскрытии юридического значения образования, используется междисциплинарный подход. В широком смысле образование - это весь процесс социальной жизни, посредством которого индивид или группа людей сознательно учится, развивает свой потенциал, способности и знания во благо национальных или международных сообществ. Этот процесс не ограничивается какими-то конкретными действиями. Он происходит в течение всей жизни. Образование - это социально организованная учебная деятельность, это запланированная серия событий, гуманная по своей сути, ведущая участников к обучению и пониманию, это организованный способ передачи опыта. В конце концов, образование - это комплексный термин, в котором содержатся различные признаки. По мнению автора, образование – это одновременно процесс и результат. В свою очередь, узкое значение термина образование связано с её институционализацией в контексте учебных заведений - учащиеся, учителя, родители, руководители учебных заведений и.д., права и обязанности, ответственность во взаимодействии. Право на образование является неотъемлемой частью прав человека, и в связи с этим в этой статье анализируется право на образование. Автор подробно рассматривает право на образование как в национальных, так и в международных правовых актах, в правовой практике и доктрине. Автор дает краткое представление о понятии образования в правовом контексте.

Ключевые слова. Образование, право на образование, правовая значимость образования.

Rihards Erdmanis, Mag.iur, Bc.paed, doktorants
Rīgas Stradiņa universitāte
Latvija

Izglītības tiesiskais aspekts un tiesības uz izglītību

Anotācija. Rakstā autors analizē izglītības jēdzienu un tā tiesisko nozīmi, kā arī sniedz ieskatu tiesībām uz izglītību Latvijas un starptautisko tiesību kontekstā. Izglītības jēdziens ir interpretējams kā plašākā nozīmē, tā arī šaurākā nozīmē. Izglītības termina tiesiskās nozīmes atklāšanā, šī raksta ietvaros tiek lietota starpdisciplināra pieeja. Plašākā nozīmē izglītība ir visu sabiedriskās dzīves procesu, ar kuru palīdzību indivīds vai indivīdu grupa apzināti mācās jeb apgūst attīstīt visu savu potenciālu, attieksmes, spējas un zināšanas nacionālo vai starptautisko sabiedrību labā. Šis process neaprobežojas ar kaut kādām konkrētām darbībām. Tātad tas notiek dzīvē un priekš dzīves. Izglītība ir mācību aktivitātes sociāla organizēšana, tā ir jebkāda plānotu notikumu sērija, kurai ir cilvēcisks pamats, kas tiek vadīta dalībnieku mācīšanai un sapratnei, tā ir organizēts mācīšanās veids, kādā tiek nodota citu pieredze, beigu beigās, izglītība ir komplekss termins, kuram var tikai meklēt dažādas pazīmes. Izglītība autora skatījumā ir process un rezultāts vienlaicīgi. Savukārt izglītības termins šaurākā nozīmē ir saistāma ar tās institucionalizēšanu, t.i. izglītības iestāžu kontekstā – izglītojamo, skolotāju, vecāku, izglītības iestāžu vadītāju unl. tiesību un pienākumu, atbildības mijiedarbībā. Tiesības uz izglītību ir neatņemama cilvēktiesību sastāvdaļa, līdz ar to šajā rakstā tiek analizētas tiesības uz izglītību. Autors detalizēti aplūko tiesību uz izglītību kā nacionālo, tā arī starptautisko tiesību aktu izpratnē, tiesu praksē, tiesību doktrīnā. Autors sniedz īsu ieskatu izglītības jēdzienam konstitucionālo tiesību izpratnē.

Atslēgas vārdi. Izglītība, tiesības uz izglītību, izglītības tiesiskā nozīme, izglītības sistēma

Ievads Tiesību ietekme uz sabiedrības attīstību ir neapšaubāma. Kā zināms, sociālās attiecības regulē ne tikai ētiskās vai paražu normas, bet arī tiesību normas. Sabiedrība un tiesības mijiedarbojas. Līdz ar to tiesību normu analīze būtu nepilnvērtīga, ja tās analizētu atrauti no sabiedrībā notiekošajiem procesiem. Proti, izglītība ir viena no cilvēku darbības jomām. Tā līdzās sociālās aizsardzības, veselības, aizsardzības, kultūras, sabiedriskās kārtības un drošības, vides aizsardzības, ienākumu pārdales, ekonomiskās attīstības stabilizēšanas ir viena no nozīmīgākajām valsts funkcijām. Respektīvi, izglītība ir cieši saistīta ar daudzām jomām-ekonomiku, politiku, socioloģiju, psiholoģiju. Valsts tiesiskajai sistēmai (tiesību akti, to ieviešana un īstenošana) ir būtiska loma valsts konkurētspējas noteikšanai [1, 102.]. Tajā skaitā arī izglītības jomā esošo tiesību aktu lomai un kvalitātei Latvijas izglītības sistēmas kvalitātes uzlabošanā. Latvijas tiesību akti izglītības jomā un tiesības uz izglītību Latvijas kontekstā ir maz pētīta joma. Autors šajā rakstā **aktualizē** tiesību uz izglītību nozīmi, kā arī sniedz ieskatu izglītības tiesiskajai nozīmei Latvijas izglītības sistēmas kontekstā. **Mērķis** ir noskaidrot tiesības uz izglītību saturu, kā arī raksturot izglītības tiesisko nozīmi, analizējot to kā nacionālo, tā arī starptautisko tiesību kontekstā.

Rakstā tiek izmantotas šādas zinātniskās pētniecības metodes - analītiskā, ar kuras palīdzību tiek noskaidrots izglītības jēdziena apjoms, tā pedagoģiskā, socioloģiskā un juridiskā nozīme, kā arī sintēzes metode- ar tās palīdzību tiek pētīta tiesību uz izglītību, izglītības kopīgā daba. Rakstā tiek izmantotas arī tiesību normu interpretācijas metodes: gramatiskā – ar tās palīdzību tiek noskaidrota izglītības jēdziena burtiskā nozīme (pedagoģijā, tiesību zinātnē), savukārt ar sistēmisko metodi tiek noskaidrots izglītības un tiesību uz izglītību kopsakarība; bet ar teleoloģiskās metodes palīdzību, tiek noskaidrota kā izglītības mērķa, tā arī likumdevēja griba, ietverot tiesības uz izglītību tiesību normās vai nosakot tiesisko regulējumu izglītības jomā.

Svarīgākās atziņas teorijā, praksē. Jēdzienam “izglītība” ir divas būtiskas pazīmes, t.i., tas satur kā procesu (darbība, transmisija), tā arī rezultātu (zināšanas, prasmes, vērtības, attieksmes utml.). Cilvēces attīstības pirmsākumos jeb primitīvās kultūrās ar “izglītību” saprot darbību, kas ir kopēja visai cilvēku grupai, kurā aug un attīstās bērns, tajā nepastāv tā saucamā formālā izglītošana, t.i., skolotāju un skolēnu

attiecības. Tajā gan vide tās kopumā, gan jebkura aktivitāte, kā arī jebkurš pieaugušais var būt skolotājs [1]. Tiesību zinātnieks N. Nikiforovs (*Hukuma Hukuφopoe*) norāda, ka sabiedrības intelektuālā potenciāla translācijas un attīstības līdzeklis no paaudzes uz paaudzi ir izglītība [2]. Proti, viņš uzskata, ka izglītība ir sabiedrības intelektuālā potenciāla nodošanas un attīstības līdzeklis. Šajā ziņā izglītības jēdzienā tiek ietverta iespējamības pazīme, t.i., izglītība drīzāk ir potenciāls, kuru var attīstīt. Līdz ar to izglītība ir intelektuālā darba rezultāts, kas tiek attīstīts. Izglītības jēdziena plašākā nozīme ir skaidrota Apvienoto Nāciju Izglītības, zinātnes un kultūras organizācijas (UNESCO) ieteikumos "Par izglītošanu starptautiskajai sapratnei, sadarbībai un mieram, izglītībai, kas attiecas uz cilvēka tiesībām un pamata brīvībām" [3]. Proti, vārds "izglītība" nozīmē visu sabiedriskās dzīves procesu, ar kuru palīdzību indivīds vai indivīdu grupa apzināti mācās jeb apgūst attīstīt visu savu potenciālu, attieksmes, spējas un zināšanas nacionālo vai starptautisko sabiedrību labā. Šis process neaprobežojas ar kaut kādām konkrētām darbībām. Tātad tas notiek dzīvē un dzīvei. Izglītība ir mācību aktivitātes sociāla organizēšana, ka tā ir jebkāda plānotu notikumu sērija, kurai ir cilvēcisks pamats, kas tiek vadīta dalībnieku mācīšanai un sapratnei, ka tā ir organizēts mācīšanās veids, kādā tiek nodota citu pieredze, beigu beigās, ka izglītība ir komplekss termins, kuram var tikai meklēt dažādas pazīmes [4]. Izglītība ir viens no svarīgākajiem un spēcīgākajiem instrumentiem, ar kura palīdzību tiek veicinātas un izplatītas demokrātiskās vērtības (brīvība, vienlīdzība, solidaritāte cilvēka tiesības un pašcieņas un pašaktualizācijas sasniegšana [5]. Izglītības ieguves procesā tiek veicinātas cilvēku spējas zināt, izmantot un baudīt savas tiesības un brīvības, kā arī zināt šo tiesību nozīmi, piemēram, piedalīšanās vēlēšanās tieši ietekmē daudzas citas tiesības un brīvības [6]. Nekādā gadījumā nav atbalstāmas teorijas, kuru piekritēji apgalvo, ka tas, ja cilvēki neiegūs izglītību vai tiem nebūs iespējas paēst vai apgērbties, nebūs tik nopietns gadījums kā šo pašu cilvēku spīdzināšana vai viņa vārda brīvības ierobežošana [7]. Šajā ziņā izglītība ir tas resurss, ar kura palīdzību cilvēkam ir iespējams aizstāvēt savas cilvēktiesības. Proti, izglītība ir nemītīgs process, kuram nav ne sākuma, ne beigas. Mūžizglītība varētu būt šim apstiprinājums. Par audzināšanas un izglītošanas ilglaiīgumu norāda arī Latvijas Augstākās tiesas Senāts (turpmāk – Latvijas AT Senāts). Latvijas AT Senāts uzsver, ka bērna audzināšana un izglītošana, kas izriet no Latvijas Civillikuma [8] 177.panta, Izglītības likuma [9] 1.panta 4.punkta, 58. panta otrās daļas, Bērnu tiesību deklarācijas [10] 7.principa, Konvencijas par bērna tiesībām [11] 29.panta, ir ilgstošs, pastāvīgs, nepārtraukts, sistemātisks process, kura mērķis un rezultāts ir pastāvīga un attīstīta personība, demokrātiskas valsts un sabiedrības loceklis [12]. Jāpiebilst, ka šis spriedums veido judikatūras nozīmi tieši izglītības jēdziena izpratnē. Autorprāt, šāds skaidrojums aizgūts no mūsdienu Latvijas pedagoģijas zinātniekiem, kuri norāda, ka "izglītība" ir mērķtiecīgi organizēts sabiedrības vēsturiskās pieredzes, kultūrvērtību apgūšanas, pārmatošanas, sistematizētu zināšanu un prasmju apguves, personības īpašību, pārliecību, attieksmju un vērtību veidošanas un veidošanās joma, kā arī kā atbilstošu praktisku darbību kopums un rezultāts [13].

Tātad izglītība ir ilgstošs, pastāvīgs, sistemātisks process. Izglītības ilglaiīguma aspekts ir nozīmīgs ar to, ka tiesības uz izglītību ir ne tikai bērniem vai jauniešiem, bet tās ir svarīgas jebkura vecuma, dzimuma cilvēkam. Tas ir process, kas turpinās pieaugušā cilvēka dzīvē, respektīvi, tas neapstājās cilvēkam esot bērnības vai jaunības laikā, tas ir process, kas turpinās arī pieaugušā dzīvē [14]. Līdz ar to izglītība autora skatījumā ir process un rezultāts vienlaicīgi. Izglītībai ir sociāla, politiska un filozofiska nozīme. Izglītība ir sabiedriska parādība, līdz ar to, tai ir sabiedriska nozīme. To var organizēt, plānot, veidot, t.i formālā nozīmē, piemēram, izveidojot izglītības sistēmu, kuras elementi ir izglītības iestādes, izglītības programmas, izglītojamie, izglītojamo vecāki utml, Izglītībai ir arī neformāls [15, 15] raksturs, t.i., tā var notikt arī ārpus formālās izglītības [15, 18]. Formālai izglītībai ir būtiska nozīme tiesību zinātnes skatījumā nekā neformālajai izglītībai, kas drīzāk asociējas ar izglītības jēdziena plašāko nozīmi, t.i., to

prasmju un zināšanu apguvi, kas nav formalizētas, bet gan tiek iegūtas, piemēram, dzīves situācijās, kurās indivīds mācās no cita indivīda, kas rāda un māca savu prasmi neatkarīgi no tā, pastāv vai nepastāv formālā izglītība. Valsts, īstenojot izglītības funkciju, izveido izglītības sistēmu, kuras darbība lielā mērā ir atkarīga no tiesiskā regulējuma. Līdz ar to ir nepieciešams rast skaidrību izglītības termina juridiskai izpratnei. Turpmāk tiks sniegts ieskats izglītības jēdziena tiesiskajā nozīmē, kā arī izgaismots tiesības uz izglītību aspekts.

Analizējot, piemēram, anglo – sakšu tiesību loka juridisko literatūru, redzams, ka jēdziens “izglītība” tiek skaidrots ļoti vispārīgi un pat filozofiski, proti, izglītības jēdziena plašākajā nozīmē. Amerikas Savienoto Valstu (turpmāk – ASV) Augstākā tiesa (U.S. Supreme Court) vienā no saviem nozīmīgākajiem spriedumiem attiecībā uz izglītības tiesībām norāda, ka izglītība, iespējams, ir viena no svarīgākajām valsts funkcijām, ka tā ir svarīga demokrātiskā sabiedrībā, ka tā ir pilsoniskas sabiedrības pamats, tā ir kultūras vērtību nodošanas instruments utml.[16]. Līdz ar to redzams, ka ASV Augstākā tiesa uzskata izglītību par obligātu nosacījumu pilsoņu tiesību un pienākumu īstenošanā, piemēram, neizglītotam cilvēkam būs daudz grūtāk pieņemt pamatotu lēmumu vēlēšanās [17]. Lielbritānijas Izglītības likumā[18](angl.val.-Education act) izglītības termins netiek definēts, bet tajā tiek detalizēti noteikta kārtība, piemēram, izglītības saturs, iestāžu, disciplīnas, obligāti izglītojamo vecuma, skolotāju kompetences, sagatavošanas, skolu finansējuma īstenošanā. Līdzīga pieeja ir redzama arī Kanādas tiesiskajā regulējumā, piemēram, Albertas provinces (angļu val.- Province of Alberta) Izglītības likuma (angļu val.- Education act)[19] preambulā tiek pasludināts, ka izglītība ir demokrātiskas un pilsoniskas sabiedrības pamats, izglītības loma ir attīstīt ieinteresētus (iesaistīties gribošus) domātājus, kas domā kritiski un radoši, kā arī ētiskus pilsoņus, kas demonstrē cieņu, prot darboties komandā un nes demokrātijas ideālus, ir ar uzņēmēja garu un, sastopoties ar izaicinājumiem, prot tiem pretoties ar elastību, adaptēšanās spēju, riska uzņemšanās spēju un stingru apņēmību. Kā redzams, tad Kanādas tiesību aktā tiek noteikts izglītības ideāls, kā arī izglītības vērtības.

Iedziļinoties nedaudzajos romiešu-ģermāņu tiesību loka valstu tiesību aktos, kas regulē izglītības jomu, redzams, ka tajos tiek noteikts izglītības termins. Piemēram, Igaunijas Izglītības likumā (angl.val.-*Republic of Estonia Education Act*) izglītība tiek definēta kā zināšanu, prasmju, pieredzes, uzvedības normu sistēma, kas noteikta ar mācību plānu, kuru ir atzinusi sabiedrība un tā īstenošanu kontrolē sabiedrība [20].

Līdzīga pieeja izglītības termina definēšanā tiek izmantota arī Lietuvas Izglītības likumā (angļu val.- Law on education) [21]. Tajā tiek norādīts, ka izglītība ir darbība, kas tiek virzīta uz to, lai nodrošinātu indivīdu ar pamatu patstāvīgai dzīvei un palīdzētu tam nepārtraukti attīstīt tā spējas. Izglītība ir mācīšanās un izglītības nodrošināšana, neformālā izglītība, kā arī izglītojamo, viņu vecāku,(aizbildņu), izglītības institūciju, skolotāju un citu izglītības nodrošinātāju un izglītības atbalsta(palīdzības) speciālistu darbība. No Lietuvas piemēra redzams, ka izglītība tiek definēta kā plašākā nozīmē, t.i., izglītības nozīme tiek uzsvērtā, lai palīdzētu attīstīt indivīda potenciālu, spējas, kā arī izglītība tiek saprasta šaurākā nozīmē, proti, ka izglītība ir sistematizēts mācību process, kas norit gan formālajā vidē-skolās, gan neformālajā vidē un tās dalībnieki ir kā izglītojamie, tā arī viņu vecāki, skolotāji, dažādi palīdzības speciālisti izglītības jomā. Savukārt Krievijas Federācijas (turpmāk-Krievija) likumā Par izglītību (krievu val.- *Закон об образовании РФ.*) izglītība tiek definēta kā vienots mērķtiecīgs audzināšanas un mācību process, kam ir sabiedriska labums un tas tiek īstenots cilvēka, ģimenes, sabiedrības un valsts interesēs. Izglītība ir arī apgūto zināšanu, prasmju, vērtību, pieredzes un kompetenču kopums, kas tiek veidots ar mērķi, attīstīt cilvēka intelektuālo, garīgi-tikumisko, radošo, fizisko un (vai) profesionālo potenciālu, apmierinot cilvēka mācīšanās vajadzības un intereses [22]. Kā redzams, tad Krievijas likumā Par izglītību tiek norādīts, ka izglītība ir kā process tā arī rezultāts. Citiem vārdiem, izglītības rezultāts, krievu autoru skatījumā, ir zināšanas, prasmes, iemaņas, vērtības, pieredze un

kompetences, kas noder kā pašam indivīdam, tā arī sabiedrībai, valstij, t.i., izglītība tiek uzskatīta par vispārēju vērtību un labklājības garantu. Krievijas likuma Par izglītību komentāros tiek norādīts, ka šajā likumā pirmo reizi tiek oficiāli definēts izglītības termins, kas ilgstoši Krievijas normatīvajos aktos netika noteikts. Krievijas tiesību zinātnieku skatījumā izglītība ir mērķtiecīgs audzināšanas un mācīšanās process, proti, tas nav saistīts tikai ar nepieciešamo zināšanu, prasmju, iemaņu ieguvī, bet arī ar personības tapšanu, kas īsteno savu dzīves darbību saskaņā ar valsts noteikto kārtību [23]. Bez izglītības definīcijas Krievijas Federācijas tiesību aktos tiek definēti arī tādi termini kā mācīšanās, audzināšana, izglītības līmenis, kvalifikācija, valsts standarts, izglītības programma, pamata izglītības paraugprogramma, vispārējā izglītība, profesionālā izglītība, papildus izglītība, izglītojamais, izglītojošā darbība, izglītības organizēšana utt. [22]. Redzams, ka gan Igaunijas, Lietuvas vai Krievijas pamata likumā, kas regulē izglītības jomu, terminoloģija ir ļoti līdzīga. Autora skatījumā, ievērtības cienīgs ir Krievijas likumā Par izglītību noteiktais šī likuma regulējuma priekšmets. Proti, tajā tiek noteikts, ka likuma regulējuma priekšmets ir sabiedriskās attiecības, kas noris izglītības jomā, īstenojot tiesības uz izglītību, kas tiek garantētas no valsts puses [22]. Ir redzamas atšķirības, piemēram, izglītības likumu mērķos Latvijā un Krievijā. Proti, Latvijas Izglītības likuma (turpmāk-Izglītības likums jeb Latvijas IL) mērķis ir nodrošināt katram Latvijas iedzīvotājam iespēju attīstīt savu garīgo un fizisko potenciālu, lai veidotos par patstāvīgu un attīstītu personību, demokrātiskas Latvijas valsts un sabiedrības locekli [9]. Tas ir, Latvijā uzsvars tiek likts uz indivīdu un viņa potenciāla attīstīšanu, svarīgi, lai indivīds kļūtu par patstāvīgu un attīstītu personību. Savukārt Krievijas pamata likumā, kas regulē izglītības jomu tiek norādīts, ka par tiesiskā regulējuma mērķiem izglītības jomā ir uzskatāmas valsts garantijas, mehānismi tiesību un brīvību realizācijā, apstākļu radīšana izglītības sistēmas attīstībai, izglītības jomā iesaistīto dalībnieku tiesību un interešu aizsardzība [22]. No augstāk norādītā var secināt, ka Latvijas izglītības mērķis drīzāk atbilst liberālas labklājības valsts modelim, tas nozīmē, ka jaunā paaudze jau izglītības sistēmas ietvaros pārņem individuālismu, brīvā tirgus vērtības – konkurētspēju, viss ir pērkams un pārdodams, valsts varai ir jāaizstāv brīvais tirgus, visa sava potenciāla attīstības iespējas, statusa nozīme, izglītība drīzāk kļūst par pakalpojumu nevis, piemēram, par labumu kā tādu, utml. Savukārt, Krievijas izglītības sistēmas tiesību akti deklarē sociāldemokrātiskas valsts vērtības, proti, jau Krievijas konstitūcijas 7. pantā tiek noteikts, ka Krievija ir sociāla valsts, kuras politika vērsta uz cilvēkcienīgu apstākļu radīšanu, kas nodrošina pienācīgu un brīvu cilvēka attīstību [24]. Proti, tiesību sistēma būtiski ietekmē izglītības sistēmu un savukārt izglītības sistēma Latvijas Izglītības likumā (turpmāk-Izglītības likums jeb Latvijas IL) ir noteikta izglītības jēdziena leģāldefinīcija. Proti, Izglītības likuma 1. pantā noteikts, ka izglītība ir sistematizētu zināšanu un prasmju apguves un attieksmju veidošanas process un tā rezultāts. Izglītības process ietver mācību un audzināšanas darbību. Izglītības rezultāts ir personas zināšanu, prasmju un attieksmju kopums.[9] Redzams, ka izglītības terminā tiek ietvertas augstāk norādītās pazīmes - process un rezultāts. Par izglītības rezultātu tā formālajā izpratnē tiek uzskatīts nevis jebkāds rezultāts, kas radies nejauši, bet gan sistematizētā procesā apgūtas zināšanas, prasmes, attieksmes, tātad Izglītības likumā ir runa par izglītību tās šaurākā nozīmē, proti, juridiski izglītības termins tiek definēts, norādot izglītības jēdziena pazīmes - formāls, sistematizēts process ar noteiktu rezultātu. Līdz ar to izglītības termina tiesiskā nozīme izriet no Izglītības likumā noteiktajām pazīmēm un šī darba ietvaros tiks lietots tieši šāda izglītības termina izpratne - ietekmē tiesību sistēmu, jo abās ir runa par vērtībām. Valsts nodrošina to, ka jaunai paaudzei, kā arī tās iedzīvotājiem ir iespējams iegūt izglītību, kas savukārt ir cieši saistīts ar cilvēktiesību, proti, tiesībām uz izglītību.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa (turpmāk - ECT) lietā Pomomaryovi pret Bulgāriju [25] norāda, ka plašā rīcības brīvība, kas valstīm parasti ir dota attiecībā uz ekonomisko un sociālo stratēģiju vispārējiem pasākumiem, izglītības jomā principā ir jātransponē ar atrunām divu iemeslu dēļ: 1) tiesības uz izglītību saskaņā ar Eiropas Cilvēka tiesību un

pamatbrīvību aizsardzības konvenciju [26] jeb Eiropas Cilvēktiesību konvenciju (turpmāk - ECTK) ir tieši aizsargātas, 2) izglītība ir ļoti īpašs sabiedrisko pakalpojumu veids, kas palīdz īstenot daudzas sabiedrības funkcijas. Proti, Eiropas Padomes (turpmāk - EP) tiesību sistēmā ECTK garantē iespēju izmantot tiesības visām dalībvalstu jurisdikcijā dzīvojošām personām neatkarīgi no tā, vai tās ir vai nav pilsoņi, tostarp personām, kas dzīvo ārpus valsts teritorijas, apgabalos, kas ir dalībvalsts faktiskā kontrolē [27]. Proti, ECTK 1. protokola 2. pants nosaka: “ Nevienam cilvēkam nedrīkst liegt tiesības uz izglītību. Veicot jebkuras funkcijas, kuras tā uzņemas attiecībā uz izglītību un mācībām, valsts ievēro vecāku tiesības nodrošināt tādu izglītību un mācības, kas ir saskaņā ar viņu reliģisko pārliecību un filozofiskajiem uzskatiem.” [26] ECTK 1. protokola 2. pants (turpmāk - ECTK P1.-2. pants) sastāv no divām cieši saistītām tiesībām. Tas ir, ECTK P1.-2. panta pirmais teikums garantē tiesības uz izglītību, bet otrais teikums uzliek valstij pienākumu respektēt tiesības vecākiem izvēlēties saviem bērniem tādu izglītību, kas atbilst viņu reliģiskajai pārliecībai un filozofiskajiem uzskatiem. [28] Tātad ECTK P1.-2. pants nosaka, ka tiesības uz izglītību ir primāras, t.i., tā 1. teikums ir dominējošs un veido visa otrā panta būtību, bet 2. teikums ir papildinājums pamata tiesībai uz izglītību [28, 526]. Tiesības, kas ir noteiktas ECTK P1.-2. panta pirmajā teikumā ir iespējamās prasīt pašam bērnam, kā arī viņu vecākiem vai likumiskajiem pārstāvjiem. Savukārt tiesības, kas noteiktas ECTK P1.-2. panta 2. teikumā ir iespējams prasīt tikai vecākiem vai likumiskajiem pārstāvjiem. [28, 890] ECTK tapšanas laikā, 20. gadsimta 50-tajos gados ECTK parakstītājvalstis acīmredzot, nevēlējās, ka ECTK P1.-2. pants tiktu interpretēts nevis kā valstu obligātais pienākums sākt rīkoties, bet gan tā, lai indivīdi paši varētu izvēlēties sev izglītību un paši izglītos vai subsidētu privātizglītību. [29] Šajā gadījumā parādās vēlme valstīm pašām atļaut rīkoties atbilstoši vietējām tradīcijām, paražām utml. Tajā pašā laikā jāuzsver, ka valstij ir pienākums nodrošināt efektīvu (nevis teorētisku) cilvēktiesību aizsardzību. [30] Tātad valstij ir pienākums nodrošināt efektīvu tiesību uz izglītību aizsardzību. Lai gan tiesības uz izglītību nav absolūtas tiesības, proti, tās var ierobežot, jebkurā gadījumā tās nevar ierobežot tik tālu, lai tiktu aizskarts tās “kodols” un tiktu mazināta tās efektivitāte. Tiesību uz izglītību ir definējusi ECT savā tiesu praksē, par tā saturu, un robežām autors sniegs ieskatu nākamajās šī darba nodaļās. Latvijas Satversmes 8. nodaļa uzņēmusi konstitūcijas tekstā dažas specifiskas sociālas tiesības, kuras ir praktiski realizējamas un tādēļ uzskatāmas par justiciablām. Šādas tiesības, piemēram, ir tiesības uz sociālo nodrošinājumu gadījumā, ja cilvēks pats vairs nevar rūpēties par sevi (Satversmes 109. pants), tiesības uz medicīniskās palīdzības minimumu (Satversmes 111. pants), tiesības uz izglītību (Satversmes 112. pants). [7] Savukārt Tiesībsargs norāda, ka Satversmes 112. pantā [31] garantētās ikvienam tiesības uz izglītību sevī ietver 1) valsts pozitīvo pienākumu izveidot izglītības sistēmu 2) arī negatīvo pienākumu – neiejaukties šo tiesību realizācijā. Pozitīvā cilvēktiesību izpratne nozīmē ne tikai to, ka valsts pienākums ir nodrošināt pienācīgu eksistenci un brīvību, lai varētu pašrealizēties, realizēt radošās spējas [32]. No Tiesībsarga atziņas izriet, ka valstij ir jānodrošina tāds tiesiskais regulējums, ka ikviens Latvijas iedzīvotājs varētu īstenot Satversmē garantētās tiesības uz izglītību un valsts neliek šķēršļus tās ieguvē.

No teiktā izriet, ka izglītība, kā cilvēkam piemītoša tiesība, ir universiāla, nedalāma, savstarpēji atkarīga, t.i., tā pastāv ciešā sakarā ar citām cilvēktiesībām, piemēram, kā tiesību uz dzīvību, vienlīdzību likuma priekšā, pašizpaušmes brīvību, tiesībām uz nodrošinājumu, sociālo drošību, attīstības tiesībām utml. Latvijas AT Senāts norāda, ka tiesības uz izglītību ir raksturojamas kā otrās paaudzes tiesības, kuras aptver ekonomiskās, sociālās un kultūras tiesības. Lai gan izglītība ir viens no pamatveidiem, kādā indivīds var attīstīt savu personību, un tā ir cieši saistīta ar citu tiesību, piemēram, vārda brīvības īstenošanu, pamatā tiesības uz izglītību tiek uzskatītas par kultūras tiesībām [33]. Respektīvi, tiesības uz izglītību ir vitāli svarīgas un tās tiek dažādi kvalificētas kā ekonomikas, sociālās vai kultūras tiesības, bet tās ir visas no norādītajām. Kopš tiesības uz izglītību kļuvušas nozīmīgas to pilnai un efektīvai realizācijai, tās

daudzkārt mēdz ierindot politikas un pilsoņu tiesību grupā. Šajā ziņā tiesības uz izglītību atspoguļo visu cilvēktiesību nedalāmību un savstarpējo atkarību [34]. Tiesību doktrīnā ir noteikts, ka valsts ir galvenais cilvēktiesību sargs, un tās varā ir veikt nepieciešamos pasākumus, lai aizsargātu cilvēktiesības [35], tajā skaitā, tiesības uz izglītību. Tiesības uz izglītību tiek atzītas daudzu pasaules sabiedrību kopienās. Tajā pašā laikā tiesību atzīšana ne vienmēr atbilst starptautisko tiesību standartam [17]. Proti, neīstenojot starptautiskajos un nacionālajos aktos noteiktās tiesības uz izglītību, valsts un tās iedzīvotāji nespēj progresēt, bet gan apstājas savā attīstībā, krīt zemāk un zemāk, ieslīgstot stagnācijā, un pakļauj sevi iznīcības riskam ātrāk nekā, piemēram, izglītoti cilvēki [36]. Tātad redzams, ka izglītība un tiesības uz izglītību ir nepieciešamas, lai *per se* veicinātu katras valsts atsevišķi, katra cilvēka un cilvēces attīstību.

Izmantotās literatūras un avotu saraksts

1. The New Encyclopaedia Britannica, 15th ed., s.v. "education, history of."
2. Никифоров Н., Регулятивы правотворческой деятельности в сфере высшего образования Латвии, Литвы и Эстонии. Рига : Балтийская международная академия, 2008 167 с.
3. UNESCO's Recommendation concerning Education for International Understanding, Co-operation and Peace and Education relating to Human Rights and Fundamental Freedoms of 1974. Pieejams: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13088&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html. [sk. 09.02.2018.]
4. Jarvis, P. International dictionary of adult and continuing education. London, Kogan Page, 1999. VI, p.202.
5. Thomassen, J. Democratic Values. Pieejams: <http://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199270125.001.0001/oxfordhb-9780199270125-e-022>. [sk.11.02.2018.]
6. Pranevičienė B., Pūraitė A. Right to education in international legal documents. In Mykolo Romerio universitetas, // Jurisprudencija, Jurisprudence 2010, 3(121), p. 133–156.
7. Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā : grāmata augstskolu studentiem, speciālistiem un interesentiem / Inetas Ziemeles redakcijā. Rīga : Izglītības solī, 2000 409 lpp.
8. Latvijas Republikas likums Civillikums. Valdības Vēstnesis, 41, 20.02.1937.
9. Izglītības likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 343/344 (1404/1405), 17.11.1998., "Ziņotājs", 24, 24.12.1998.
10. Bērnu tiesību deklarācija. 1959.gada 20.novembris. Apvienoto Nāciju Organizācija. Pieejams: www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/.../bernu_tiesibu_deklaracija.pdf. [sk. 17.02.2018.]
11. Bērnu tiesību konvencija: Apvienoto Nāciju organizācija . Latvijas Vēstnesis, 237 (5297), 28.11.2014.
12. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2008.gada 3.janvāra lēmums lietā Nr. SKA-16/2008.
13. Beļickis I., Blūma D., Koķe T., Markus D., Skujiņa V., Šalme A. Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca : Aptuveni 1500 terminu latviešu, angļu, vācu un krievu val.. Rīga, Zvaigzne ABC. 2000., 248 lpp.
14. Jacobs F. G., White R. C. A. The European Convention on Human Right. Oxford : Clarendon Press, 1996. , 469 lpp.
15. Broks, A., Buligina I., Koķe T., Špona, Šūmane M., Upmane M. Izglītības terminu skaidrojošā vārdnīca. Rīga. Latvijas Pašvaldību mācību centrs, 1998., 15.lpp.
16. Brown v. Board of Education of Topeka, 347 U.S. 483 (1954) Pieejams: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/347/483/case.html> [sk.09.02.2018.]
17. Beiter K. D., The protection of the right to education by international law: including a systematic analysis of Article 13 of the International Covenant on Economic, Social, and Cultural Rights. Koninklijke Brill NV, Leiden, Academic Publishers, Martinus Nijhoff Publishers and VSP. 2006. 787 pp.
18. Education Act 2011. Pieejams: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2011/21/contents/enacted> [sk.07.04.2018.]
19. Education act, Statutes of Alberta, 2012 Chapter E-0.3 Pieejams: http://www.qp.alberta.ca/1266.cfm?page=e00p3.cfm&leg_type=Acts&isbncln=9780779786855 [sk.07.04.2018.]
20. Oriģinālais teksts: "... education is a system of knowledge, skills, experience, values and behavioural norms which is determined by curricula, which is recognised by society and the acquisition of which

- is controlled by society..."Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/524042014002/consolide> [sk.07.04.2018.]
21. Republic of Lithuania Law amending the Law on education Pieejams: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.407836> [sk.08.04.2018.]
 22. Закон об образовании РФ. Pieejams: <http://zakon-ob-obrazovanii.ru/> [sk.11.04.2018.]
 23. Комментарий к Федеральному закону от 29 декабря 2012 года N 273-ФЗ "Об образовании в Российской Федерации" (постатейный) Pieejams: <http://zakon-ob-obrazovanii.ru/> [sk.11.04.2018.]
 24. The constitution of the Russian Federation. Pieejams <http://www.constitution.ru/en/10003000-03.htm>.
 25. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā Anatoliy Vladimirovich Ponomaryov and Others against Bulgaria 5335/05 Pieejams:<https://hudoc.echr.coe.int/> [sk.-13.03.2018.
 26. Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis Nr.143/144, 13.06.1997.
 27. Rokasgrāmata par Eiropas tiesību aktiem bērnu tiesību jomā. Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūra un Eiropas Padome, 2015.Elektronisks izdevums. Pieejams: www.coe.int.eu [sk. 20.03.2018.]
 28. Theory and practice of the European Convention on Human Rights / edited by Peter van Dijk, Fried van Hoof, Arjen van Rijn, Leo Zwaak. Fifth edition. Cambridge ;Antwerpen ;Portland : Intersentia, 2018, 1230 lpp.
 29. Guide on Article 2 of Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights. Right to education. European Court of Human Rights, 2017. Pieejams: <https://www.echr.coe.int>. [sk.05.04.2018.]
 30. Olševskis , E. Cilvēktiesības.127.lpp. No: Latvijas tiesību sistēma. Autoru kolektīvs zinātniskie redaktori: Jānis Načisčionis, Ingrīda Veikš. Rīga: Biznesa augstskola Turība. 2017. 442 lpp.
 31. Latvijas Republikas Satversme: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 43, 01.07.1993., Ziņotājs, 6, 31.03.1994.
 32. Tiesības uz izglītību. c <http://www.tiesibsargs.lv/lv/pages/cilvektiesibas/socialas-un-ekonomiskas-tiesibas/tiesibas-uz-izglitiba> – [sk. 03.01.2018.]
 33. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2007.gada 3.maija lēmums lietā Nr. SKA-311. No: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedumi un lēmumi 2007.-Rīga:Tiesu namu aģentūra,2008.(XLII)1060 lpp.
 34. General Comment 11, adopted by Committee on Economic, Social and Cultural rights,provides interpetation and clarfication of Article 14 of the International Conventant on Economic, Social and Cultural rights. Pieejams: www.right-to-education.org. [sk. 21.03.2018.]
 35. Kas ir cilvēktiesību pārkāpums? Pieejams:www.cilvektiesibugids.lv [sk.31.01.2018.]
 36. The right to education. Pieejams: <http://hrlibrary.umn.edu/edumat/IHRIP/circle/modules/module16.htm> [sk. 11.02.2018.]

References

1. The New Encyclopaedia Britannica, 15th ed., s.v. "education, history of."
2. Nikiforov N., Regulators of law-making activity in the field of higher education in Latvia, Lithuania and Estonia. Riga: Baltic International Academy, 2008 167 pp..
3. UNESCO's Recommendation concerning Education for International Understanding, Co-operation and Peace and Education relating to Human Rights and Fundamental Freedoms of 1974. Available: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13088&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html.
4. Jarvis, P. International dictionary of adult and continuing education. London, Kogan Page, 1999. VI, p.202.
5. Thomassen, J.Democratic Values. Available at: <http://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199270125.001.0001/oxford>
6. Pranevičienė B., Pūraitė A. Right to education in international legal documents. In Mykolo Romerio universitetas, // Jurisprudencija, Jurisprudence 2010, 3(121), p. 133–156.
7. Human Rights in the World and Latvia: A Book for University Students, Professionals/ Edited by Ineta Ziemele. Riga: publishing house "Izglītības solī", 2000, 409 p.
8. Civil Law of the Republic of Latvia. Government Gazette, 41, 20.02.1937.
9. Law on Education: Law of the Republic of Latvia. Latvijas Vēstnesis, 343/344 (1404/1405), 17.11.1998., The Reporter, 24, 24.12.1998.
10. Declaration of the Rights of the Child (1959) (Proclaimed by the General Assembly, resolution 1386 (XIV), A/RES/14/1386, 20 November 1959).
11. Convention on the Rights of the Child Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 44/25 of 20 November 1989 entry into force 2 September 1990, in accordance with article 49.

12. Decision of the Department of Administrative Cases of the Senate of the Supreme Court of the Republic of Latvia dated January 3, 2008 in case No. AMS-16/2008.
13. Beļickis I., Blūma D., Koķe T., Markus D., Skujiņa V., Šalme A. Glossary of pedagogical terms: Approximately 1500 terms in Latvian, English, German and Russian. Riga, Star ABC. 2000, p. 248.
14. Jacobs F. G., White R. C. A. The European Convention on Human Right. Oxford: Clarendon Press, 1996. , 469 lpp.
15. Broks, A., Buligina I., Koķe T., Spona, Šūmane M., Upmane M. Dictionary of Educational Terms. Riga. Latvian Municipal Learning Center, 1998, p. 15.
16. Brown v. Board of Education of Topeka, 347 U.S. 483 (1954) Available at: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/347/483/case.html>
17. Beiter K. D., The protection of the right to education by international law: including a systematic analysis of Article 13 of the International Covenant on Economic, Social, and Cultural Rights. Koninklijke Brill NV, Leiden, Academic Publishers, Martinus Nijhoff Publishers and VSP. 2006. 787 pp.
18. Education Act 2011. Available: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2011/21/contents/enacted>
19. Education act, Statutes of Alberta, 2012 Chapter E-0.3 Available: http://www.qp.alberta.ca/1266.cfm?page=e00p3.cfm&leg_type=Acts&isbncln=9780779786855
20. Original text: "... education is a system of knowledge, skills, experience, values and behavioural norms which is determined by curricula, which is recognised by society and the acquisition of which is controlled by society..." Available at: [https://www.riigiteataja.ee/en/eli/524042014002/consolide\[sk.07.04.2018.\]](https://www.riigiteataja.ee/en/eli/524042014002/consolide[sk.07.04.2018.])
21. Republic of Lithuania Law amending the Law on education. Available at: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.407836>.
22. The Law on Education of the RF . Available: <http://zakon-ob-obrazovanii.ru>.
23. Commentary to the federal act of 29 December 2012 N 273-ФЗ "On education in the Russian Federation " (clause-by-clause) Available at: <http://zakon-ob-obrazovanii.ru/>
24. The constitution of the Russian Federation. Available at: <http://www.constitution.ru/en/10003000-03.htm>.
25. Anatoliy Vladimirovich Ponomaryov and Others against Bulgaria 5335/05 Available: <https://hudoc.echr.coe.int/>
26. Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija: starptautisks dokuments (Convention of human rights and fundamental freedoms) Latvijas Vēstnesis Nr.143/144, 13.06.1997.
27. Guide on Article 2 of Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights. Right to education. European Court of Human Rights, 2017. Available: <https://www.echr.coe.int>.
28. Theory and practice of the European Convention on Human Rights / edited by Peter van Dijk, Fried van Hoof, Arjen van Rijn, Leo Zwaak. Fifth edition. Cambridge ;Antwerpen ;Portland : Intersentia, 2018, 1230 lpp.
29. Guide on Article 2 of Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights. Right to education. European Court of Human Rights, 2017. Available at: <https://www.echr.coe.int>. [sk.05.04.2018.]
30. Olševskis, E. Human Rights, p.127. From: Latvian legal system. Collected scientific editors of authors: Janis Načicionis, Ingrīda Veikš. Riga: School of Business Administration Turiba. 2017. 442 p.
31. The Constitution of the Republic of Latvia // Official gazette «Latvijas Vestnesis», Nr.43, 01.07.1993.
32. Tiesības uz izglītību (The right to education). Available at <http://www.tiesibsargs.lv/lv/pages/cilvektiesibas/socialas-un-ekonomiskas-tiesibas/tiesibas-uz-izglitibu> – [sk. 03.01.2018.]
33. Decision of the Department of Administrative Cases of the Supreme Court Senate of the Republic of Latvia of 3 May 2007 in case no. SKA-311. From: judgments and decisions of the Department of Administrative Cases of the Supreme Court Senate of the Republic of Latvia. 2007-Riga: Judicial House Agency, 2008 (XLII) 1060 p
34. General Comment 11, adopted by Committee on Economic, Social and Cultural rights, provides interpretation and clarification of Article 14 of the International Conventant on Economic, Social and Cultural rights. Pieejams: www.right-to-education.org. [sk. 21.03.2018.]
35. Kas ir cilvēktiesību pārkāpums? (What is the breach of human rights?) Available at :www.cilvektiesibugids.lv [sk.31.01.2018.]
36. The right to education. Available at: <http://hrlibrary.umn.edu/edumat/IHRIP/circle/modules/module16.htm> [sk. 11.02.2018.]